

**ВИДИ ВЗАЄМОВІДНОСИН СУБ'ЄКТІВ
БУРЯКОЦУКРОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ В УМОВАХ
РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Рижикова Н.І., к.е.н.

*Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка*

Систематизовано та проаналізовано основні види взаємовигідних відносин суб'єктів бурякоцукрового підкомплексу в умовах розвитку інтеграційних процесів в АПК

The basic forms of the agrarno-promislovikh formings in a sugar-beet subcomplex, which are instrumental in the concordance of interests of his subjects and increase of economic efficiency of functioning of enterprises of the probed subcomplex, are selected

Постановка проблеми. Функціонування бурякоцукрового підкомплексу здійснюється на основі взаємодії суб'єктів чотирьох сфер на технологічному, економічному, організаційному і соціальному рівнях, а центральне місце посідають економічні взаємовідносини між бурякосійними господарствами та цукровими заводами.

Специфіка сільськогосподарського виробництва, зокрема його сезонність, вимагає удосконалення економічних відносин між всіма його суб'єктами [1].

Бурякосійні господарства та цукрові заводи є основними сферами – споживачами товарів, робіт та послуг інших сфер виробництва у бурякоцукровому підкомплексі. Досконалість економічних відносин саме цих суб'єктів підкомплексу є вирішальною складовою у ефективності виробництва кінцевого продукту, а неврегульованість взаємовідносин між ними є однією з основних причин низької ефективності функціонування всього досліджуваного підкомплексу.

При цьому, бурякосійні господарства, для яких основним кінцевим товарним продуктом є цукрові буряки, зацікавлені у збільшенні обсягів їх виробництва за рахунок підвищення урожайності, зниженні своїх виробничих витрат на 1 ц цукрових буряків, та у збільшенні ціни реалізації, а при давальницькій схемі переробки – ще й у зменшенні вартості технічної переробки цукросировини на цукровому заводі. Для цукрових заводів кінцевим продуктом є цукор. Переробні підприємства зацікавлені у достатній, своєчасній кількості якісної сировини з високим рівнем цукристості. Для них важливо зменшити витрати на транспортування і зберігання сировини, втрати її при зберіганні і переробці, зменшити контракційні витрати, адміністративні витрати та витрати на збут, тобто зменшити повну собівартість цукру. Таким чином, можна зробити висновок, що бурякосійні господарства і цукрові заводи мають спільні прагнення, що їх об'єднують в технологічній та економічній сферах. Враховуючи такий підхід до визначення інтересів взаємодіючих сторін ми наголошуємо, що чітке визначення техніко-технологічних функцій для сторін-учасників виробничого процесу, забезпечення постійної підтрим-

ки організаційно-економічних і виробничо-технологічних зв'язків, а також запровадження системи прозорих фінансово-економічних відносин між бурякосійними господарствами та цукровими заводами є пріоритетним завданням у вирішенні існуючої проблеми у взаємовідносинах між партнерами та основним напрямком підвищення ефективності роботи як сільськогосподарських так і переробних підприємств у бурякоцукровому підкомплексі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням функціонування бурякоцукрового підкомплексу, зокрема ефективності виробництва кінцевих продуктів бурякосійних господарств та цукрових заводів, узгодженню взаємовідносин між ними, присвячені дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. В контексті нашого дослідження необхідно звернути увагу на наукові праці В.Г. Андрійчука, В.І. Бойка, А.Е. Борщевського, О.С. Зайця, М.Ю. Коденської, О.В. Крисального, М.Й. Маліка, Т.Л. Мостенської, П.Т. Саблука, В.Д. Слюсаря, О.М. Шпичака та багатьох інших авторів. Більш глибокого та всебічного дослідження потребують аспекти формування та функціонування видів взаємовигідних відносин основних суб'єктів бурякоцукрового підкомплексу в умовах розвитку інтеграційних процесів в АПК.

Постановка завдання. Сформулювати, систематизувати та проаналізувати основні види взаємовідносин бурякосійних господарств та цукрових заводів як суб'єктів основних сфер бурякоцукрового підкомплексу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агропромислова інтеграція передбачає ряд різноманітних економічних явищ та процесів зближення, пристосування, узгодження діяльності і навіть об'єднання підприємств з метою підвищення результатів господарювання [2]. Світова тенденція в бурякоцукровій галузі полягає в тому, що вертикальні ланки агропромислового ланцюга змінюють свої взаємовідносини: від випадкових контрактів до стабільної тривалої взаємодії на контрактній основі і, в решті, до об'єднання їх в аграрно-промислові підприємства і виробничі об'єднання.

Якщо розглядати інтеграцію як безперервний процес кооперації і комбінування підприємств сільського господарства і переробної промисловості, територіального їх зближення, з'єднання у виробничий організм з єдиним технологічним циклом, то можна дійти висновку, що форми агропромислового синтезу не можуть бути раз і назавжди застиглими, вони неминуче мінятимуться у зв'язку з умовами виробництва, що змінюються: від простої кооперації сільськогосподарських і промислових підприємств до їх повного організаційно-господарського злиття, встановлення спільності економічних інтересів взаємодіючих колективів.

Враховуючи сутність поставленої проблеми узгодження економічних інтересів основних суб'єктів бурякоцукрового підкомплексу, вважаємо за доцільне запропонувати систематизацію взаємовідносин як комплексний методичний підхід у розв'язанні існуючої проблеми. Виходячи з проведених досліджень, вважаємо, що по Харківській області на сьогоднішній день взаємовідносини між бурякосійними господарствами і цукровими заводами мають три основні види:

Перший вид. Взаємовідносини відбуваються на основі укладання дого-

ворів на куплю-продаж сировини та на технічну переробку цукрових буряків за давальницькою схемою розрахунків. Регулювання цих відносин здійснюються на основі господарських договорів, які укладаються згідно статті 7 Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» від 17.06.1999 року № 758-XIV із змінами і доповненнями (далі – Закон). Типові умови господарських договорів, що затверджуються Кабінетом Міністрів України або уповноваженим ним органом, є обов'язковими до застосування у відносинах між цукровими заводами, бурякосійними господарствами та іншими суб'єктами бурякоцукрового виробництва всіх форм власності. Так, основними положеннями типових договорів на 2012 рік є: права та обов'язки буряковиробників та цукрових заводів, порядок розрахунків, строки та порядок поставок, якість сировини та відповідальність сторін. Пунктом 4.2 типового договору передбачений розрахунок за придбані цукрові буряки цукром, за домовленістю з буряковиробником, згідно з мінімальною ціною, передбаченою Кабінетом Міністрів України на поточний маркетинговий рік. Таким чином, згідно з Законом, типовий договір передбачає застосування давальницької схеми розрахунків за сировину і, у разі її використання, зумовлює укладання двох договорів, перший – на купівлю-продаж цукрових буряків, другий – на їх переробку. При укладанні договору на купівлю-продаж сировини господарства зобов'язані: а) виростити та передати у власність цукровому заводу у зазначеній кількості з запланованої площі згідно графіка поставок цукрові буряки, що відповідають вимогам ДСТУ 4327:2004 «Коренеплоди цукрових буряків для промислового перероблення. Технічні умови» та при наявності свідоцтва про вміст токсикантів; б) на вимогу цукрового заводу надавати інформацію про задіяні технології вирощування сировини та площі посівів; в) сплатити завантаження на транспортні засоби та транспортування сировини на цукровий завод за домовленістю сторін. Цукрові заводи зобов'язані: а) забезпечити своєчасне приймання та розвантаження сировини згідно погодженого графіку за свій рахунок; б) визначити на приймальному пункті кількість і якість сировини згідно з діючими державними стандартами інструкціями та методиками і провести своєчасний розрахунок відповідно до умов договору. Так, наприклад, згідно постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання державного регулювання виробництва і реалізації цукру» від 02 червня 2000 року № 868 при відхиленні фактичної цукристості від базисної (16,0 %) ціна буряків, зарахованих у виконання договору, визначається відповідно до коефіцієнта перерахунку за шкалою [3]; в) відшкодувати транспортні витрати відповідно до умов договору; г) продати, на замовлення господарства необхідну кількість посівних одиниць кондиційного насіння цукрових буряків, що відповідають діючим стандартам.

Відмінною особливістю договорів на переробку цукрових буряків на давальницьких умовах є умови розрахунків за переробку цукрових буряків. Продукція, вироблена з давальницької сировини, є власністю бурякосійного господарства, яке розраховується за технічну переробку сировини – цукровим буряком у розмірі 30,0 – 45,0 % від загального об'єму зданої сировини в

заліковій вазі. Так, наприклад, ВАТ «Первухінський цукровий завод» Харківської області приблизно оцінив вартість технічної переробки цукрових буряків у 45,0 % цукру, жому, мелясу від їх загальної ваги, а решта 55,0 % є власністю бурякосійних господарств. Це означає, що повна собівартість вирощування цукрових буряків та витрати на їх переробку знаходяться приблизно у співвідношенні 55:45, тобто розподіл відбувається за витратним принципом. Таким чином, важливим моментом в економічних відносинах між бурякосійними господарствами та цукровими заводами, зокрема їх прибутковість, при давальницькій схемі переробки цукрових буряків є справедливий розподіл витрат, понесених при вирощуванні та переробці сировини.

Переваги даної системи взаємовідносин:

1) простота та швидкість контрактації; 2) узгодження обсягів, строків поставок сировини та критеріїв її якості; 3) стимулювання сільгоспвиробників щодо підвищення якості та цукристості сировини.

При застосуванні цього виду взаємовідносин виникають певні фактори зниження ефективності:

1) відсутність обігових коштів у переробних підприємств для своєчасного розрахунку за сировину; 2) відсутність обігових коштів у сільгоспвиробників для забезпечення достатньої кількості та якості сировини; 3) недосконала система розподілу кінцевих результатів при давальницькій схемі переробки; 4) невизначеність цукрових заводів кожного МР з кількістю та якістю сировини, залежність їх від сільгоспвиробників; 5) недосконала система знижок та надбавок за якість сировини, яка б дієво стимулювала господарства підвищувати цукристість сировини.

Можливі шляхи вирішення проблеми:

1) доступність пільгового кредитування; 2) залучення інвестиційних коштів; 3) укладання довгострокових договорів; 4) удосконалення схеми розподілу кінцевих результатів при давальницькій схемі переробки; 5) запровадження дієвої системи знижок та надбавок за якість сировини; 6) підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції, створення можливостей виходу на світовий ринок цукру.

Другий вид взаємовідносин. Цукровий завод бере в оренду у сільськогосподарських підприємств землю для самостійного вирощування сировини для своїх потреб.

Перевагами застосування цього виду є:

1) незалежність цукрових заводів від сільгоспвиробників (самостійне визначення строків та обсягів виробництва сировини); 2) можливість контролю за підвищенням цукристості та забрудненістю сировини; 3) наявність варіантів для скорочення відстаней для транспортування; 4) можливість для зниження собівартості цукру через зниження вартості сировини; 5) зацікавленість у впровадженні заходів та технологій для підвищення урожайності та цукристості сировини.

За цієї форми взаємовідносин основними факторами зниження ефективності є:

1) відсутність обігових коштів у переробних підприємств для організації сільськогосподарського виробництва; 2) строковість орендних відносин та обмеження для ефективних сівозмін; 3) необхідність додаткового вкладання коштів для придбання сільськогосподарської техніки, паливо-мастильних матеріалів, мінеральних та органічних добрив, пестицидів та засобів захисту рослин; 4) додаткове залучення спеціалістів-аграріїв.

Шляхами вирішення даних проблем можуть бути:

1) доступність пільгового кредитування; 2) залучення інвестиційних коштів; 3) створення на базі цукрового заводу машинно-технологічної станції або міжгосподарське використання техніки; 4) підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції, створення можливостей для виходу на світовий ринок цукру; 5) створення умов для впровадження науково-технічного прогресу та використання інноваційних технологій.

Третій вид. Цукровий завод приватизує (придбає у власність) землі сільськогосподарського призначення для створення власної сировинної зони. На разі на державному рівні нема чіткого розуміння вектора розвитку агропромислового комплексу у цьому напрямку, потребують удосконалення земельне законодавство та механізми функціонування ринку землі [4, 5]. На відчуження земель сільськогосподарського призначення у нашій державі згідно із Земельним кодексом України запроваджено мораторій до прийняття законів України «Про державний земельний кадастр» і «Про ринок земель» [6, 7].

Переваги даного виду:

1) самостійне визначення цукровими заводами строків та обсягів виробництва сировини; 2) можливість контролю за підвищенням цукристості та забрудненості сировини; 3) скорочення витрат на транспортування; 4) можливість для зниження собівартості цукру через зниження вартості сировини; 5) зацікавленість у впровадженні заходів та технологій для підвищення урожайності та цукристості сировини; 6) зацікавленість у дотриманні агротехнічних умов землеробства з урахуванням перспектив на майбутнє.

Основні труднощі при застосуванні цієї форми взаємовідносин такі:

1) відсутність відповідної нормативно-правової бази для створення ринку землі; 2) відсутність обігових коштів у переробних підприємств; 3) додаткове податкове навантаження через податок на землю.

Можливі шляхи вирішення проблеми:

1) доступність пільгового кредитування; 2) залучення інвестиційних коштів; 3) створення на базі цукрового заводу машинно-технологічної станції або міжгосподарське використання техніки; 4) створення нормативно-правової бази для ефективного функціонування ринку землі; 5) створення умов для впровадження науково-технічного прогресу та використання інноваційних технологій; 6) підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції, та створення шляхів виходу на світовий ринок цукру.

Але на сьогоднішній день бурякосійні господарства та цукрові заводи не в змозі самостійно вирішувати ці проблеми за причини досить дорогих кредитних пропозицій та за відсутності зацікавленості у інвестиційних фон-

дів. Враховуючи результати досліджень, можна дійти висновку, що проблеми у фінансово-економічних та техніко-організаційних взаємовідносинах між підприємствами сільського господарства та переробної промисловості є основною причиною, що обумовлюють об'єктивну необхідність створення нових та розвитку вже існуючих фінансових аграрно-промислових формувань по типу акціонерних товариств на базі цукрових заводів, фінансово-агропромислових груп, агрокомбінатів, агрофірм, концернів, корпорацій, холдингів та інших формувань з виробництва, переробки, транспортування, зберігання та реалізації кінцевої продукції. Комплексна організація системи управління, комбінування і кооперування виробництв, виробниче і фінансово-інвестиційне обслуговування, зменшення трансакційних витрат сприяють зниженню собівартості продукції, підвищенню її конкурентоспроможності, залученню іноземних інвестицій, що дає можливість виходу на зовнішній ринок та на міжнародні фондові ринки. Виділені види взаємовідносин фундаментально притаманні всім формам агроформувань, а для окремих форм можна виділити актуальну структуру формування взаємовідносин.

Висновки. Виходячи з проведеного дослідження проблем узгодження економічних інтересів основних суб'єктів бурякоцукрового підкомплексу шляхом запропонованої нами систематизації взаємовідносин бурякосійних господарств та цукрових заводів, можна сформулювати не тільки фактори зниження ефективності за даної системи взаємовідносин, а й можливі шляхи та умови вирішення існуючих проблем.

Таким чином, нами сформована доцільність створення інтегрованих аграрно-промислових формувань різноманітних форм з виробництва, переробки, транспортування, зберігання та реалізації кінцевої продукції як основної умови вирішення фінансово-економічних та організаційно-технологічних проблем у взаємовідносинах між сільськогосподарськими та переробними підприємствами.

Література:

1. Турченко М. М. Стратегічна організаційно-економічна реструктуризація організацій аграрного сектора : монографія. — Харків : ТОВ «ЕДЕМА», 2006. — 537 с.
2. Заец А. С. Проблемы развития агропромышленной интеграции в свеклосахарном комплексе Украины / А. С. Заец // Сахарная пром.-сть. — 1998. — № 2.
3. Коденська М. Ю. Цукробурякове об'єднання у системі РАПО / М. Ю. Коденська, М. І. Кінах, М. І. Черната. — К. : Урожай, 1988. — 70 с.
4. Дем'яненко М. Я. Проблеми іпотеки сільськогосподарських земель / М. Я. Дем'яненко // Економіка АПК. — 2003. — № 2. — С. 98–104.
5. Саблук П. Т. Земельна реформа: терниста дорога від старту до фінішу / П. Т. Саблук // Урядовий кур'єр. — 2004. — 5 серп. — № 146.
6. Ткач Р. Ни одна партия не заинтересована в создании рынка земли / Р. Ткач // Бизнес. — 2009. — 25/22. 06. — С. 10–11.
7. Трансформація земельних відносин до ринкових умов господарювання // Матеріали Других регіональних річних зборів Північно-Східного відділення Всеукраїнського Конгресу вчених економістів-аграрників, 5 лютого 2009 р., м. Харків. — Х. : ХНТУСГ, 2009. — 222 с.

Рецензент: д.е.н., професор Амбросов В.Я.